

УДК: 811.112.2'373.423/367.622

DOI: <https://doi.org/10.31861/gph2024.848.94-104>**SEMANTIC DIFFERENTIATION OF HOMONYMOUS NOUNS
OF THE MODERN GERMAN LANGUAGE****СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ІМЕННИКІВ-ОМОНІМІВ
СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ****Світлана КІЙКО¹, Юрій КІЙКО²**

¹ доктор філологічних наук, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
s.kiyko@chnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4964-7043>

² доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германської філології та перекладу
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
y.kiyko@chnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2251-2811>

The article explores the semantic features of homonyms and the methods used to differentiate them in speech. A comprehensive sampling from the explanatory dictionaries Duden (2023), Langenscheidt (2019), and Wahrig (2018) revealed 2,128 homonymous nouns, which were grouped into 1,018 homonymous series. A component analysis of these homonymous nouns indicated that the majority refer to people or groups of people, as well as artificial objects. Other significant lexical-semantic groups, in descending order, encompass human social status, place names, fauna, mechanisms and devices, food and drink, measurements, actions, flora, art, language, human attributes, buildings, abstract concepts, natural things, and spatial objects. Statistical analysis shows that concrete concepts are more likely to be listed as the first or second homonym in the dictionary, while abstract concepts typically appear in third to fifth positions. This pattern reflects a broader principle in human activity organization, including language, where development progresses from simple to complex, from familiar to unfamiliar, and from observable

Стаття присвячена встановленню семантичних особливостей омонімів та способів їхньої семантичної диференціації в мовленні. Загальна кількість досліджуваних іменників-омонімів, виокремлених на основі суцільної вибірки з тлумачних словників Duden (2023), Langenscheidt (2019) і Wahrig (2018), складає 2128 лексичних одиниць, об'єднаних в 1018 оморядів. Компонентний аналіз іменників омонімів виявив, що найбільша їхня кількість позначає людей або їхні групи, а також штучні речі. Далі слідує за спадом лексико-семантичні групи на позначення соціального статусу людини, географічних назв, фауни, механізмів і пристроїв, харчів і напоїв, міри, дій, флори, мистецтва, мови, атрибутів людини, будівель, абстрактних понять, природних речей, просторових об'єктів тощо. Статистичні обчислення показують переважання серед омонімів, наведених у словнику першими або другими, конкретних понять, а третіми, четвертими і п'яtimi – абстрактних понять, тобто спостерігаємо тенденцію руху від конкретної до абстрактної

Кійко С., Кійко Ю. Семантична диференціація іменників-омонімів сучасної німецької мови. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. Вип. 848. С. 94-104. DOI: <https://doi.org/10.31861/gph2024.848.94-104>.

to abstract. It has been determined that, in the majority of cases (86%), homonyms belong to different lexical and semantic groups, providing a natural form of differentiation within the language system. Homonyms that belong to the same lexical-semantic group are distinguished by factors such as grammatical gender, different plural forms, and social, regional, stylistic, or chronological markers. These distinctions enable a clear understanding of their meanings, reducing the ambiguity traditionally associated with homonymy. This observation suggests that the common belief that homonymy is a significant obstacle to communication may be overstated, as the above-mentioned factors allow for effective differentiation, ensuring that the risk of misinterpretation is not as frequent as one might expect.

Key words: *homonym, lexical-semantic group, semantic differentiation, social, area, chronological and stylistic markers.*

семантики. Такий розподіл відповідає загальному принципу організації різних видів людської діяльності, включно з мовною (від простого до складного, від відомого до невідомого, від конкретного до абстрактного).

Встановлено, що семантична диференціація омонімів у системі мови полягає в тому, що вони в переважній більшості випадків (у 86% на прикладі нашої вибірки омонімічних іменників) належать до різних лексико-семантичних груп. Розмежування омонімів, які входять до однієї й тієї ж ЛСГ, відбувається за допомогою граматичного роду, різної форми множини, соціальних, ареальних, стилістичних або хронологічних маркерів. Це дозволяє досить чітко розмежувати їхні значення. У зв'язку з цим слід переглянути категоричні твердження, згідно з якими омонімія є певною перешкодою в процесі комунікації. Вказані вище чинники достатньо чітко диференціюють значення омонімічних одиниць, а тому проблема, яке зі значень варто вибрати для коректного розуміння повідомлення, постає перед слухачем не так часто, як видається.

Ключові слова: *омонім, лексико-семантична група, семантична диференціація, соціальний, ареальний, хронологічний і стилістичний маркери.*

I. ВСТУП

Передумови виникнення багатьох лінгвальних явищ, які порушують системні зв'язки в мові, закладені в самому мовному знаку, який є двобічною одиницею, єдністю плану вираження і плану змісту. Дві сторони мовного знака складають стійку єдність і перебувають у відношенні опосередкованого свідомістю зв'язку. У співвідношенні формального й смислового боків знака може спостерігатися явище асиметрії – відступ від упорядкованості, регулярності, однозначності в побудові й функціонуванні мовних одиниць. Потреби спілкування змушують мовців шукати нові способи позначення для попереднього змісту або переосмислювати форму, наповнюючи її новим значенням. Одним з виявів цього принципу є омонімія як явище, що безпосередньо зумовлено неізоморфністю плану вираження й плану змісту мови. Через це омонімія як конкретне лінгвальне явище є проявом ключової проблеми співвідношення форми та змісту в мовній системі. Усе це зумовлює необхідність поглибленого комплексного дослідження омонімії.

Омонімія як явище збігу в одному звучанні різних за значенням слів здавна цікавила науковців. Переважно дослідники фокусували свою увагу на якісному аспекті омонімії. Значна кількість студій присвячена насамперед таким питанням: таксономія омонімів, диференціація між полісемією й омонімією, інтра- й екстралінгвальні причини появи омонімії, особливості омонімів різних частин мови, системність омонімії в мові, співвідношення омонімії в мові та тексті тощо (Болтянська, 1975, с. 75-78; Муравицька 1975; Bergmann 1973, с. 22-40). Проте зазначені питання висвітлюються переважно у теоретичному аспекті із залученням незначної кількості прикладів-зразків. У цих розвідках, на жаль, відсутній аналіз суцільної вибірки з тлумачних словників, що би дозволило науковцям зробити валідні висновки. Досі немає точних кількісних даних про розповсюдженість омонімії в мовах світу. Як справедливо зазначає

В.І.Перебийніс (2012, с. 5-6), якісні і кількісні характеристики будь-якого об'єкта тісно корелюють між собою, тому варто вивчати їх у комплексі.

З огляду на це фактичним матеріалом нашого дослідження є суцільна вибірка омонімів з нового видання глумачного словника німецької мови Duden (2023), яка доповнена й уточнена даними словників Wahrig (2018) і Langenscheidt (2019).

Об'єкт дослідження – іменники-омоніми у сучасній німецькій мові, предмет дослідження – їхні семантичні особливості та способи розмежування в мовленні. Загальна кількість проаналізованих лексем у вибірці складає 2128 одиниць, об'єднаних в 1018 оморядів.

Методи дослідження. Досягнення мети й розв'язання конкретних завдань передбачало залучення низки загальнонаукових і лінгвістичних методів з царини семасіології. При відборі омонімів застосовано метод аналізу словникових дефініцій. Це уможливило порівняння денотативних значень компонентів омонімічних рядів і встановлення відмінностей в їхній семантиці. Метод компонентного аналізу дозволив окреслити семантичну структуру омонімів та виявити способи їхнього семантичного розмежування. Узагальнення та інтерпретацію результатів наших спостережень здійснено із залученням кількісних і статичних обрахунків.

II. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Переважно іменникові омоніми в німецькій мові двокомпонентні, як-от: *die Beute*¹ “діжа”, *die Beute*² “здобич” (усього 937 оморядів, або 1874 омоніми). Трикомпонентних омонімічних рядів встановлено 72 (або 216 омонімів), наприклад: *der Stock*² “поверх”, *der Stock*³ “запаси товару; основний капітал; цінні папери”. 8 оморядів (32 омоніми) виявилися чотирикомпонентними, наприклад: *das Grüne*¹ “зелений колір” – *der Grüne*² “поліцейський” – *die Grüne*³ “зелень” – *der Grüne*⁴ “член партії Зелених”. У вибірці трапився також омонімічний ряд з 6-ма компонентами: *Atlas*¹ “один з титанів”, *der Atlas*² “географічний атлас”, *der Atlas*³ “шийний хребець”, *der Atlas*⁴ “матерія”, *der Atlas*⁵ “атлант”, *der Atlas*⁶ “гора в Африці” (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількісні показники лексичних омонімів-іменників

Обсяг оморяду	Кількість оморядів	Кількість омонімів
Двокомпонентні	937	1874
Трикомпонентні	72	216
Чотирикомпонентні	8	32
Шестикомпонентні	1	6
Усього	1018	2128

Охарактеризуємо семантичний склад омонімів. Варто зазначити, що семантична класифікація омонімів повинна проводитися з урахуванням їхнього співвідносного характеру, тобто спочатку робиться розподіл за семантикою омонімів, наведених у словнику під арабською цифрою 1, далі – 2 і т.д. Розглянемо семантичну класифікацію іменників-омонімів за порядковим номером в омонімічному ряді (див. табл. 2). При розподілі омонімів на лексико-семантичні групи (ЛСГ) ми опиралися на розроблену нами класифікацію (Кійко 2014, с. 122-124).

Таблиця 2

Семантична класифікація іменників-омонімів у сучасній німецькій мові

ЛСГ	Оморяди						Разом	Приклади
	1-ий член	2-ий член	3-ій член	4-ий член	5-ий член	6-ий член		
Позначення людей і груп людей	104	92	6	1	1	0	204	<i>Mensch, Ahne</i>
Соціальний статус людини	102	69	5	1	0	0	177	<i>Dame, Alternative</i>

Продовження таблиці 2

ЛСГ	Оморяди						Разом	Приклади
	1-ий член	2-ий член	3-ій член	4-ий член	5-ий член	6-ий член		
Атрибути людини	31	31	2	0	0	0	64	<i>Onkel, Attila</i>
Фауна	60	42	3	0	0	0	105	<i>Junge, Primat</i>
Флора	41	29	2	0	0	0	72	<i>Parasol</i>
Фізичні явища	20	20	0	0	0	0	40	<i>Berg, Kater, Leite</i>
Час	11	10	0	0	0	0	21	<i>Hundertstel, Glas</i>
Предмети й матеріали природного походження	29	27	2	0	0	0	58	<i>Anthrax</i>
Штучні речі і речовини	92	98	10	1	0	0	201	<i>Schöpfer, Schild</i>
Механізми	47	44	2	0	0	0	93	<i>Tropf, Terminal</i>
Будівлі	25	32	2	0	0	0	60	<i>Schloss, Butike</i>
Просторові об'єкти	23	35	0	0	0	0	58	<i>Heide, Fremde,</i>
Дорога	3	2	0	0	0	0	5	<i>Bahn</i>
Стан	16	15	0	0	0	0	31	<i>Besäufnis, Fibula</i>
Харчі, напої	28	57	3	0	0	0	88	<i>Spezi, Aktive</i>
Держава	32	29	3	0	0	0	64	<i>Washington</i>
Географічні назви	54	49	4	1	0	1	109	<i>Leine, Tibet, Pfalz</i>
Терміни	13	27	2	0	0	0	42	<i>Lepton</i>
Мистецтво	26	38	6	0	0	0	70	<i>Tumba, Twist</i>
Дії	48	24	6	1	0	0	79	<i>Ladung, Öldruck</i>
Модальність	0	0	0	0	0	0	0	—
Процеси	21	13	0	0	0	0	34	<i>Proof</i>
Опредмечені характеристики об'єктів	23	12	3	0	0	0	38	<i>Schöne</i>
Психіка	17	19	2	0	0	0	38	<i>Retro, Bimbam</i>
Матерія і простір	14	21	0	0	0	0	35	<i>Ariel, Partikel</i>
Міра	36	42	5	1	0	0	84	<i>Maß, Real, Pikee</i>
Абстракції	28	28	3	0	0	0	59	<i>Irre, Marathon</i>
Форма	12	13	0	1	0	0	26	<i>Trumm</i>
Символи	14	7	0	0	0	0	21	<i>Wegweisung</i>
Мова	22	42	5	0	0	0	69	<i>Kanon, Quechua</i>
Організації і суспільні течії	3	8	0	0	0	0	11	<i>Fis, Konsum</i>
Вчення, світогляд, релігія	1	2	0	0	0	0	3	<i>Buddha, Pagode</i>
Заняття, спорт, ремесло	12	30	2	1	0	0	45	<i>Rubber, Indiacca</i>
Збірні позначення об'єктів	10	11	3	0	0	0	24	<i>Raster, Bund</i>
Разом	1018	1018	81	9	1	1	2128	

Розглянемо детальніше омонімічні іменники в плані змісту.

1.1. Класифікація перших членів омонімічної групи (загалом 1018 лексем). Найбільша кількість іменників-омонімів належить до ЛСГ “Позначення людей та груп людей” (104 ЛО): *der Mensch, der Ahne, der Knacker*. Велика кількість омонімів входить також до складу ЛСГ “Соціальний статус людини” (102), як-от: *der Bauer, die Dame*, “Штучні речі і речовини” (92): *der Schirm, das Geschirr*. Досить значними за обсягом є ЛСГ іменників, які позначають фауну (60): *der Krebs, die Raupe*; географічні назви (54): *Attika, Mississippi*; дії (перетворення, справи, обставини) (48): *die Ladung, die Fütterung*; механізми (47): *das Schiff, die Mühle*; флору (41): *die Blüte, die Birne*. Деякі ЛСГ містять лише декілька членів, як-от група іменників на позначення

доріг (3): *die Bahn, der Bogen*; організацій і суспільних течій (3): *die Hisbollah, der Bund*. Решта груп містять від 4 до 40 лексем. Не зафіксовано омонімічних іменників у ЛСГ “Модальність”.

1.2. Класифікація других членів омонімічної групи (загалом 1018 лексем). Найбільшу кількість іменників-омонімів зафіксовано в ЛСГ “Штучні речі” (98 ЛО), як-от: *die Mutter, der Mantel, der Döbel* і “Позначення людей і груп людей” (92): *der Buhle, der Hascher, die Anhalterin*. Досить об’ємними виявилися групи іменників на позначення соціального статусу людей (69): *der Ossi, der Pharao*; харчів і напоїв (57): *der Lyoner, der Hamburger*; географічних назв (49): *Dakota, der Harz*; механізмів і пристроїв (44): *die Quetsche, der Bart*; фауни (42): *die Puppe, der Schwabe*. Найменшими виявилися ЛСГ іменників на позначення організацій і суспільних течій (8 ЛО): *der Verband, der Orden*; символів (7): *der Schnitzer, der Order*; доріг (2): *der Pass* і вчень, світогляду, релігії (2): *der Buddha*. Решта груп займають середнє положення. Як й в попередньому випадку, ми не зафіксували жодного іменника в ЛСГ “Модальність”.

1.3. Класифікація третіх членів омонімічного ряду (загалом 76 лексем). Слід зазначити, що трикомпонентні оморяди трапляються в німецькій мові значно рідше, ніж омопари (8 % від кількості омопар), і в жодній з ЛСГ їхня кількість не виходить за межі першого десятку. Найбільша кількість третіх компонентів оморяду належить до ЛСГ “Штучні речі” (10 ЛО): *die Marke, der Gummi*. Далі слідують за спадом іменники на позначення людей і груп людей (6): *das Kleine, der Alte*; мистецтва (6): *der Memphis, der Boston*; дій (6): *der Aufzug, der Ausdruck*; міри (5): *der Teil, der Schwung*; соціального статусу людей (5): *der Gote*, мови (5): *das Thai, der Stoff* і географічних назв (4): *Kiel, Apollo*. Решта груп містять від 1 до 3 омонімів. У 12 ЛСГ не зафіксовано жодного іменника.

1.4. Класифікація четвертих членів омонімічного ряду (загалом 9 ЛО). Всі вони рівномірно розподілені по дев’яти ЛСГ: “Позначення людей і груп людей”: *der Schote*, “Соціальний статус людини”: *der Grüne*, “Штучні речі і речовини”: *der Atlas*, “Будівлі”: *der/das Schauer*, “Географічні назви”: *der Jura*, “Характеристики об’єктів”: *die Note*, “Дії”: *der Satz*, “Форма”: *der Muffel*, “Заняття, спорт, ремесло”: *das Puff*.

1.5. Класифікація п’ятих членів омонімічного ряду (1 лексема). Тут зафіксовано лише іменник *der Atlas*⁵, який належить до ЛСГ “Мистецтво”.

1.6. Класифікація шостих членів омонімічного ряду: тут виявлено лише 1 лексему, яка належить до ЛСГ “Позначення людей і груп людей”: *der Atlas*⁶.

Як видно з результатів семантичного розподілу, найбільша кількість іменників-омонімів позначає людей або їхні групи (203 омоніми), як-от: *der Mensch*¹, *der Ahne*¹, *der Geist*², а також штучні речі (201 омонім): *der Schöpfer*², *die Mutter*², *der Schild*¹. Далі слідують за спадом ЛСГ на позначення:

- соціального статусу людини (177 ЛО): *der Militär*², *die Hebe*²;
- географічних назв (105 ЛО): *die Leine*², *Tibet*², *die Pfalz*²;
- фауни (105 ЛО): *der Krebs*¹, *das Junge*², *der Primat*²;
- механізмів і пристроїв (93 ЛО): *der Tropf*², *das Terminal*²;
- харчів і напоїв (88 ЛО): *die Oblate*¹, *der Spezi*², *der Zuckerhut*¹;
- міри (84 ЛО): *die Maß*², *der Real*², *das Pikee*²;
- дій (79 ЛО): *der Abwasch*¹, *der Sprung*¹, *die Teinahme*¹;
- флори (72 ЛО): *die Nessel*¹, *das Kraut*¹, *der Parasol*²;
- мистецтва (71 ЛО): *die Tumba*², *der Twist*², *das Pastorale*¹;
- мови (69 ЛО): *der Kanon*¹, *das Cockney*¹, *das Quechua*²;
- атрибутів людини (64 ЛО): *der Bart*¹, *das Gesicht*¹, *die Kombi*²;
- будівель (60 ЛО): *das Stöckel*², *das Schloss*², *die Butike*¹;
- абстрактних понять (59 ЛО): *die Bindung*¹, *das Marathon*³;
- природних речей (58 ЛО): *das Blei*¹, *der Hyazinth*¹, *das Zink*¹;
- просторових об’єктів (58 ЛО): *der Ort*¹, *die Heide*²;
- занять, спорту, ремесла (45 ЛО): *der Einstand*², *der Rubber*²;
- термінів (42 ЛО): *das Fon*¹, *die Pneumatik*¹, *das Lepton*²;
- природи (40 ЛО): *die Witterung*¹, *der Berg*², *die Leite*²;

- характеристики об'єктів (38 ЛО): *die Grazie¹, die Dicke¹*;
- психіки, поведінки, почуттів і емоцій (38 ЛО): *die Güte¹*;
- матерії та простору (35 ЛО): *der Speed¹, die Nova¹*;
- процесів (34 ЛО): *die Zucht¹, die Fission¹, der/das Proof²*;
- стану об'єктів (31 ЛО): *die Konstanz¹, der Schwindel¹*;
- форми (26 ЛО): *der Brocken¹, das Stück¹, das Trumm²*;
- збірних позначень неживого (24 ЛО): *der Ramsch¹, der Warf¹*;
- символів (21 ЛО): *der Graf¹, der Kurs¹, die Wegweisung¹*;
- часу (21 ЛО): *der Heuet¹, die Hundertstel², das Glas²*;
- організацій і суспільних течій (11 ЛО): *die Hisbollah¹, die Fis²*;
- доріг (5 ЛО): *die Bahn¹, der Bogen¹, das Spalier¹*;
- учень, світогляду, релігії (3 ЛО): *der Buddha², die Pagode¹*

Перевіримо, чи є певна закономірність у розподілі кількісних даних іменників-омонімів. Для цього скористаємося критерієм χ^2 (хі-квадрат). Зазначений критерій допомагає встановити наявність відповідності або її відсутності між розподілами частот величин, що спостерігаються. Сума χ^2 тим вища, чим більше емпіричні величини відхиляються від теоретичних (дет. див. (Кіуко 2020, с. 77-79)).

Критерій χ^2 дозволяє встановити лише наявність / відсутність зв'язку між досліджуваними величинами, а не його міру. Останню визначають за допомогою коефіцієнта взаємної спряженості Чупрова. Цей показник може варіювати в діапазоні від нуля до одиниці. Значущість встановлюється за величиною χ^2 (Перебийніс, 2012, с. 122-124).

Статистична обробка отриманих кількісних даних за допомогою критерію χ^2 показала істотне переважання емпіричних величин над теоретично очікуваними у дев'яти ЛСГ (див. табл. 3). У таблиці 3 наведено лише статистично значущі показники.

Таблиця 3

Результати статистичних обрахунків

ЛСГ	Оморяди					
	1-ий член	2-ий член	3-ій член	4-ий член	5-ий член	6-ий член
Соціальний статус людини	$\chi^2=7,41$ K=0,06					
Харчі, напої		$\chi^2=10,55$ K=0,07				
Географічні назви						$\chi^2=18,53$ K=0,09
Терміни		$\chi^2=4,64$ K=0,05				
Мистецтво			$\chi^2=4,49$ K=0,05		$\chi^2=28,99$ K=0,12	
Дії	$\chi^2=5,49$ K=0,05					
Форма				$\chi^2=7,32$ K=0,06		
Мова		$\chi^2=4,85$ K=0,05				
Вчення, світогляд, релігія		$\chi^2=6,53$ K=0,06				
Збірні поняття неживого			$\chi^2=5,01$ K=0,05			

Статистичні обрахунки показують переважання серед омонімів, наведених у словнику першими або другими, конкретних понять, а третіми, четвертими і п'ятими – абстрактних понять, тобто спостерігаємо тенденцію руху від конкретної до абстрактної семантики. Такий розподіл відповідає загальному принципу організації різних видів людської діяльності, включно з мовною (від простого до складного, від відомого до невідомого, від конкретного до абстрактного).

Як відомо, омонімічна група в плані змісту характеризується відсутністю міжлексемних семантичних зв'язків. У системі лексики омоніми розділені двома видами семантичних зв'язків між словами:

1) всі вони входять своїми різними “кінцями” в сфери різних лексико-семантичних полів;

2) більшість з них належить своїми різними “кінцями” до різних лексичних підсистем.

Тим самим межами між лексико-семантичними полями і лексичними підсистемами одночасно розмежовуються й члени омонімічних груп. Приклади омонімів, що входять до складу різних лексико-семантичних полів:

1) позначення людей за місцем їхнього походження або проживання → кулінарні назви, наприклад, *Berliner*¹ “берлінець” – *Berliner*³ „пончик з мармеладною начинкою”;

2) позначення людей за віком, статтю, національністю, відносинами → назви страв, наприклад, *Pinkel*¹ “(розм.) чоловік” – *Pinkel*² “(пн.-нім.) вид ковбаси”;

3) гідроніми (назви річок) → назви міст, земель, штатів, країн, як-от: *der Senegal*¹ (Сенегал як річка в Африці) – *Senegal*² (Сенегал як країна);

4) назви держав / земель і т.п. → назви їхніх столиць, наприклад, *Granada*, *Monako*, *Mosambik*;

5) назви фауни (тварини, птахи тощо) → позначення хвороб: *Kanker*¹ “павук” – *Kanker*² “рак”, *Star*¹ “шпак” – *Star*² “катаракта”;

6) назви фауни (тварини, риби тощо) → позначення предметів, деталей тощо, як-от: *Döbel*¹ “вид коропа” – *Döbel*² “болт”, *Hahn*¹ “півень” – *Hahn*² “кран (на умивальнику тощо)”, *Hering*¹ “оселедець” – *Hering*² “паля, спиця”;

7) позначення тканин → вид одягу, наприклад, *Reversible*¹ “двостороння тканина” – *Reversible*² “одяг, який можна носити на дві сторони”.

Як видно з наведених прикладів, семантична диференціація омонімів у системі мови полягає в тому, що вони переважно (у 86 % нашої вибірки) належать до різних лексико-семантичних полів. Решта 14 % омонімів-іменників (138 оморядів) входять до одного поля. Розмежування омонімів однієї й тієї ж ЛСГ може відбуватися по-різному. Переважно ці омоніми різняться граматичною категорією роду, як-от: *das Band*¹ “стрічка (тканини)” – *der Band*² “том (книги)” – *die Band*³ “бенд (музичний гурт)”. У деяких омонімів трапляється варіювання в граматичному роді, як-от: *der* або *das Warp*¹ “туга пряжа” – *der Warp*² “малий якір”, *der / das Merkur* “ртуть” – *der Merkur* “Меркурій (планета)” тощо. Це вказує на одну з можливостей розмежовувати омоніми за допомогою зміни граматичного роду. У випадку наявності одного й того ж граматичного роду в омонімів розмежування може здійснюватися через різні форми утворення множини (5 оморар), як-от: *das Wort*¹ “слово” (мн. *Wörter*) – *das Wort*² “фраза” (мн. *Worte*) тощо. Іншим способом для розрізнення іменників-омонімів є диференціація за такими аспектами: територіальним, соціальним, стилістичним або темпоральним. Зупинимось детальніше на цих аспектах.

У словниковому складі мови, як відомо, можна виокремити певні лексичні підсистеми, як-от:

1) загальноновживана, соціально-діалектна і професійна лексика з соціальної точки зору;

2) загальнонародна, територіально обмежена лексика з точки зору територіального поширення;

- 3) літературна і розмовна лексика із стилістичної точки зору;
- 4) сучасна і архаїчна лексика з хронологічної точки зору.

Ці лексичні підсистеми тісно пов'язані між собою і тому їхнє розмежування не завжди можна чітко провести. Підсистема в лексиці є науковою абстракцією, як й сама мова на противагу мовленню. Але поняття підсистеми допомагає краще проникнути в той складний механізм, яким є лексична система загалом і, зокрема, зрозуміти, як розмежовуються омоніми в мові.

Найбільша кількість повних лексичних іменникових омонімів у нашому корпусі розмежовується за територіальним маркером, як-от: *der Flaum*¹ “(терит.) смалець” – *der Flaum*² “пух”. У цих 16 омопарах один компонент трапляється лише на певній території, а інший вважається загальноновживаним. Наприклад, *das Heck*² “пасовисько, вигін” вживається у північній Німеччині, *das Bord*² “край (чогось); схил” – у Швейцарії, а їхні омоніми є загальнопоширеними: *das Heck*¹ “корма” і *das Bord*¹ “полічка”. Для середньостатистичного носія мови, який послуговується стандартною німецькою мовою, омонімія на кшталт “діалектизм vs недіалектизм” не виникає через те, що він не може бути носієм усіх німецьких діалектів. Наприклад, для мешканців північної Німеччини омонімія *der Kork*¹ “корок (матеріал)” – *der Kork*² “(пд.-нім.) корок, пробка” не викликати непорозуміння при спілкуванні, як й для мешканців півдня Німеччини – випадки *die Kote*² “(пн.-нім.) будиночок, хатка” – *die Kote*³ “намет”, а заходу Німеччини – випадки *der Schmiergel*¹ “точильний камінь” – *der Schmiergel*² “(сх.-нім.) смоляний осад (у трубці для паління)”. Носії німецької мови не відчувають комунікативних незручностей через наявність таких омопар, як-от: *der Hascher*¹ “(австр., розм.) бідолаха” – *der Hascher*² “(розм.) той, що курить гашиш”, *die Wegweisung*¹ “дороговказ” – *die Wegweisung*² “(швейц.) депортація”, оскільки один компонент омопари обмежений вживанням лише на території Австрії або Швейцарії. Якщо ж омонім-діалектизм на певній території вживається, тоді вирішальним для середньостатистичного носія німецької мови є, очевидно, сам факт, що омонім не належить до літературної лексики. Це запобігає появі омонімів різних регістрів у мовленні. З погляду того, хто говорить на даному діалекті, літературний омонім не заважає однозвучному діалектизму через те, що обидва слова є компонентами різних лексичних підсистем.

Цікавим прикладом “територіальної” омонімії у нашій вибірці є лексема “College”, де кожен компонент виник завдяки збігу семантичних запозичень з різних країн: у Великобританії *das College*¹ “коледж; вища приватна школа”, а у Франції, Бельгії *das College*² “коледж; вища школа”. Відмінності між подібними омонімами можна вважати територіально зумовленими, але тут йдеться про несправжню омонімію або міжмовну омонімію (дет. див. *Кійко 2014а*).

У корпусі трапилися 22 омоніми, де компоненти однієї омопари входять до різних соціальних підсистем. У цих 11 омопарах один компонент загальноновживаний, а інший є терміном або професіоналізмом, як-от: *der Homo*¹ “представник роду людини” є терміном з біології, а *der Homo*² “гей” загальноновживаний. Для пересічного носія німецької мови подібна омонімія не спричинить непорозуміння, оскільки він не обізнаний з усіма термінами різних галузей діяльності людини. Фахівці ж певної галузі, які користуються своєю вузькопрофільною термінологією, не змішують омоніми з різних підсистем для уникнення непорозуміння. Як довів В.В. Левицький у низці психолінгвістичних експериментів, у представників різних професій існує свого роду ієрархія значень слів. Залежно від того, яке слово для певної професії ближче, воно в першу чергу з'являється в свідомості людини. Так, для математика *корінь* позначає насамперед математичне поняття, в той час, як для філолога – *корінь* слова (*Левицький 1972, с. 24-25*). Зіткнення двох омонімів-професіоналізмів різних професій, як правило, виключена. Наприклад, лексема *der Graph* у математиків сприймається як “риска”, а у мовознавців як “буква”. Наведемо деякі приклади з проаналізованої вибірки:

1) термінологія у хімічній сфері: *das Selenit¹* “(хім.) сіль селенітної кислоти” – *der Selenit²* “гіпс (мінерал)”;

2) термінологія у сфері мореплавства: *der Gast¹* “гість” – *der Gast²* “(мор.) матрос”.

Комунікативні невдачі з омонімами можуть виникати лише тоді, коли два омоніми належать до однієї термінологічної системи, наприклад, у сфері зоології є *die Finne¹* як “личинка; лялечка”, так й *die Finne²* “плавник риби”. У широкому контексті співрозмовникам зрозуміло, про що саме йдеться. У короткому контексті вирішенням можливої проблеми непорозуміння у подібних випадках видається залучення більш однозначних синонімів. Так, замість лексеми *die Finne¹* “личинка” можна вжити його синонім *die Larve*, що дозволить уникнути можливого непорозуміння.

У вибірці зафіксовано п'ять омопар з протиставленням у темпоральному аспекті. Переважно це застарілі лексеми (архаїзми), які мають сучасні відповідники, наприклад, для *die Base* – *die Tante*, для *die Schnur* – *die Schwiegertochter* тощо. Подекуди омоніми-лексеми перейшли в розряд історизмів, наприклад, *der Real¹* “реал (давня іспанська або португальська монета)”. Подібні омоніми можуть траплятися в історичних романах та історичних студіях і т.п. Цей омонім у сучасному контексті вживається лише при згадуванні валюти Бразилії. Прикладами з архаїчними компонентами в омопарах є *der Gode¹* як “(іст.) священник у давній Ісландії” і *der Gode²* (варіант *der Gote*) як позначення представника народу готів; або *die Schelle¹* як “скоба; (заст.) кайдани” і *die Schelle²* як “дзвіночок”.

У корпусі зафіксовано декілька омонімів з диференціацією у стилістичному аспекті. Стилiстичними відмінностями характеризуються передовсім ті омонімічні групи, один член яких використовується в розмовному стилі, а другий – у літературній нормі. Наприклад, розмовна лексема *der Skater¹* “гравець у скейт” і нейтральна лексема *der Skater²* “скейтист”. Опозиція розмовний vs літературний у конкретній мовленнєвій ситуації допомагає досить чітко розрізнити омоніми. Наприклад, у нейтральному контексті лексемою *die Domina* позначають традиційно “настоятельку”, а в розмовному стилі “проститутку”. Через те, що одне слово-омонім стилістично нейтральне, а інше має негативну конотацію, тому їхнє змішування мало ймовірно. У проаналізованому корпусі трапляються омоніми з маркерами “високого стилю”, наприклад, поетизми. Наприклад, *der Fels²* “(вис.) бескид” і нейтральне *der Fels¹* “скаля”, або *das Heft¹* “(вис.) рукоятка” і нейтральне *das Heft²* “зошит”. Такі омоніми розмежовуються різними сферами вживання. Якщо “розмовні” характерні для усного мовлення, поетизми – для віршів, поем тощо, а стилістично нейтральні омоніми можуть траплятися у будь-яких дискурсах.

У однієї омопар (*der Rex¹* “цар” і *der Rex²* “(учнівське) директор”) встановлено протиставлення “загальноновживана vs соціально-діалектна лексика”.

У проаналізованому корпусі зафіксовано омоніми, які різняться особливостями дистрибуції. У цих омопарах один з омонімів трапляється лише у певному оточенні. Наприклад, *das Geschäft* традиційно розуміють як „справа; фірма, магазин“, але у виразі *sein Geschäft verrichten* “справляти потребу” йдеться вже про фізіологічні потреби людини. Для наочності наведемо шляхи диференціації омонімів у таблиці 4 (див. табл. 4):

Таблиця 4

Методи розмежування іменників-омонімів

№	Метод розмежування	Кількість оморядів	Приклади
1	Семантична маркованість	876	<i>der Hahn¹</i> “півень” як тварина vs <i>der Hahn²</i> “кран” як предмет
2	Територіальна маркованість	16	<i>der Flaum¹</i> “смалець” обмежено певними територіями, а <i>der Flaum²</i> “пух” загальнопоширене
3	Соціальна маркованість	11	<i>der Riemen¹</i> “пасок” vs <i>der Riemen²</i> “(мор.) весло”

Продовження таблиці 4

№	Метод розмежування	Кількість оморядів	Приклади
4	Хронологічна маркованість	5	<i>die Schelle</i> ¹ “(заст.) кайдани” vs <i>die Schelle</i> ² “дзвіночок”
5	Стилістична маркованість	4	розмовне <i>der Skater</i> ¹ “гравець у скейт” vs нейтральне <i>der Skater</i> ² “скейтист”
6	Дистрибутивна маркованість	3	<i>der Plan</i> ¹ “акція; діяльність” у сталих виразах <i>jmdn., etw. auf den Plan rufen</i> “спонукати до дії” тощо vs загальноживаного <i>der Plan</i> ² “план”
	Разом	1001	

34 омоніми (17 омопар) нашого корпусу позбавлені будь-яких стилістичних маркувань. 7 омопар є за семантикою топонімами, де один позначає країну, а інший – столицю цієї країни, наприклад: *Salzburg* “Зальцбург як земля в Австрії)” і *Salzburg* “Зальцбург як столиця землі Зальцбург”); *Mexiko* “Мексика як країна в центральній Америці” і *Mexiko* “Мехіко як місто”. Диференціація таких іменників-омонімів може здійснюватися на основі їхньої сполучуваності з прийменниками. Так, прийменники *über, bei, bis* не зустрічаються з назвами країн / земель, як-от: *Aus dem Fenster lässt sich der phantastische Blick über Salzburg genießen*. Це відповідає даним, отриманим на матеріалі інших мов. Так, при розмежуванні прийменників *na* і *в* враховують так зване “локальне” протиставлення: прийменник *na* вживається з назвами островів або півостровів, тобто землі, а *в* – з назвами окремих країн. Така “географічна” зумовленість сполучуваності назв країн, островів, міст тощо є наслідком певної концептуалізації дійсності: країни представлені як просторові об’єкти, тому з ними вживається просторовий прийменник *в* (пор. нім. *im Schrank – у шафі*), а острови, землі – як площини, тому кажуть *na півострові* подібно до *na столі*. Часом у комунікації можна зустріти експліцитне уточнення одного з омонімів, як-от *Mexiko-Stadt* (Мехіко як місто) на відміну від *Mexiko* (Мексика як країна) або вживання топонімів з уточненнями, наприклад: “*Rechtzeitig zum Mozart-Jahr 2026 will die Stadt Salzburg etwa das ewige Rätsel um den Schädel Mozarts lösen*” (welt.de від 07.01.2024); “*Etwa 70 Prozent der Aktien sind im Besitz des Staates Monaco*” (welt.de від 01.04.2024).

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, основним критерієм розмежування омонімів виступає контекст. Так, у прикладах “*Weitere 60 vertreten das Unternehmen in Taiwan, China, Korea, Singapur und den USA*” (welt.de від 03.01.2024) (йдеться про державу) або “*Die Redaktion sitzt nicht in Bangkok, Singapur oder Hongkong – sondern in Vietnams Hauptstadt Hanoi*” (fr-aktuell.de від 05.01.2024) (йдеться про місто) адресат завдяки перерахуванню топонімів одного рангу легко може зрозуміти, де йдеться про місто, а де про державу.

10 омопар не мають жодних ареальних, граматичних, соціологічних, хронологічних або стилістичних маркувань для їхньої диференціації. Окрім того, семантично вони належать до однієї групи, як-от: *der Paprika*¹ “паприка” vs *der Paprika*² “червоний стручковий перець” (ЛСГ “Рослини”); *die Kassette*¹ “касета” vs *die Kassette*² “шкатулка” (ЛСГ “Штучні речі”); *die Einladung*¹ “завантажування” vs *die Einladung*² “запрошення” (ЛСГ “Дії”) тощо. Їхня кількість надто мала, щоб вони ускладнювали комунікацію (0,01 % від загальної кількості оморядів). Як показує аналіз, єдиним критерієм розмежування таких омонімів є контекст як мовний, так й позамовний.

III. ВИСНОВКИ

Належність переважної кількості омонімів до різних лексико-семантичних груп і розмежування омонімів однієї ЛСГ за допомогою граматичних маркерів і стилістичних маркувань дозволяє, без сумніву, досить чітко диференціювати їхні значення. У зв’язку з цим слід переглянути категоричні твердження, згідно з якими омонімія є певною перешкодою в

процесі комунікації. Вказані вище чинники достатньо чітко диференціюють значення омонімічних одиниць, а тому проблема ідентифікації значення певної мовної форми для правильного розуміння повідомлення постає перед слухачем не так часто, як видається.

Перспективним напрямом подальшого дослідження вважаємо психо- і соціолінгвістичну експериментальну перевірку наведених висновків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Болтянська Р.І. Розмежування омонімії та полісемії за допомогою семного аналізу. *Мовознавство*. 1975. № 6. С. 75–78.
- Кійко С.В. *Омонімія в мові і мовленні* [монографія]. Чернівці: Родовід, 2014. 544 с.
- Кійко С.В. *Німецько-українська міжмована омонімія* [монографія]. Чернівці: Родовід, 2014. 434 с.
- Кочерган М.П. *Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова)*. Львів: Вища школа, 1980. 183 с.
- Левицький В.В. Вивчення смислової структури слова з допомогою асоціативної методики. *Мовознавство*. 1972. № 3. С. 22–31.
- Муравицька М.П. Психолінгвістичний аналіз лексичної омонімії. *Мовознавство*. 1975. № 3. С. 12–19.
- Перебийніс В.І. *Статистичні методи для лінгвістів*. Вінниця: Нова книга, 2012. 172 с.
- Bergmann R. Zur Abgrenzung der Homonymie und Polysemie im Neuhochdeutschen. *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*. 1973. Bd. 210. S. 22–40.
- Duden. *Deutsches Universalwörterbuch. Das große Bedeutungswörterbuch*. 10. Aufl. Berlin: Dudenverlag, 2023. 2160 S.
- Kiyko Y. *Medientexte aus fraktaltheoretischer Perspektive: deutsch-ukrainische Kontraste*. Berlin: Peter Lang, 2020. 312 S.
- Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Hrsg. von Prof. D. Götz. 4. Aufl. München / Wien: Langenscheidt, 2019. 1342 S.
- Wahrig G. *Wörterbuch der deutschen Sprache*. 27. Aufl. Hrsg. von R. Wahrig-Burfeind. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2018. 1151 S.

REFERENCES

- Boltyans'ka R.I. Rozmezhuвання omonimiyi ta polisemiyi za dopomohoyu semnoho analizu [Distinguishing between homonymy and polysemy using semantic analysis]. *Movoznavstvo*. 1975. № 6. Pp. 75–78.
- Kiyko S.V. *Omonimiya v movi i movlenni* [Homonymy in language and speech]. Chernivtsi: Rodovid, 2014. 544 p.
- Kiyko S.V. *Nimec'ko-ukrains'ka mizhmovna omonimiya* [German-Ukrainian interlingual homonymy]. Chernivtsi: Rodovid, 2014a. 434 p.
- Kocherhan M.P. *Slovo i kontekst (Leksychna spoluchuvanist' i znachennya slova)* [Word and context (Lexical conjugation and word meaning)]. L'viv: Vyscha shkola, 1980. 183 p.
- Levyts'kyi V.V. Vyvchennya smyslovoyi struktury slova z dopomohoyu asotsiatyvnoyi metodyky [Study of the semantic word structure using the associative method]. *Movoznavstvo*. 1972. № 3. S. 22–31.
- Muravyts'ka M.P. Psykholinhvistychnyy analiz leksychnoyi omonimiyi [Psycholinguistic analysis of lexical homonymy]. *Movoznavstvo*. 1975. № 3. S. 12–19.
- Perebyynis V.I. *Statystychni metody dlya lnhvistiv* [Statistical methods for linguists]. Vinnytsya: Nova knyha, 2002. 172 s.
- Bergmann R. Zur Abgrenzung der Homonymie und Polysemie im Neuhochdeutschen. *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*. 1973. Bd. 210. S. 22–40.
- Duden. *Deutsches Universalwörterbuch. Das große Bedeutungswörterbuch*. 10. Aufl. Berlin: Dudenverlag, 2023. 2160 S.
- Kiyko Y. *Medientexte aus fraktaltheoretischer Perspektive: deutsch-ukrainische Kontraste*. Berlin: Peter Lang, 2020. 312 S.
- Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Hrsg. von Prof. D. Götz. 4. Aufl. München / Wien: Langenscheidt, 2019. 1342 S.
- Wahrig G. *Wörterbuch der deutschen Sprache*. 27. Aufl. Hrsg. von R. Wahrig-Burfeind. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2018. 1151 S.